

Esej

TREBA LI DRŽAVI DOZVOLITI CENZURISANJE UMJETNIČKIH DJELA?

Marko Pavlović¹

Filozofski fakultet Univerzitet u Banjoj Luci
marko.pavlovic@student.ff.unibl.org

Pojam cenzure je vjerovatno star koliko i pojam same umjetnosti. Kroz istoriju, državna uređenja su prelazila iz jednog oblika u drugi. Carstva, kraljevine i republike su se rađale i propadale, međutim cenzura je nit koja se manje ili više provlači kroz sva državna uređenja. Umjetnost kao jedan od vidova ljudskog izražavanja, se upravo često nalazila na meti cenzure. Naše zdravorazumsko razmišljanje nam daje jednostavan odgovor na pitanje o cenzuri postavljeno u naslovu -ne trebamo dozvoliti nikakav oblik cenzure umjetničkih djela, čak ako i ne ulazimo u umjetničke, estetičke, etičke i druge vrijednosti pojedinačnih djela.

Ovaj argument je temeljno zasnovan na individualnoj slobodi mišljenja i izražavanja, koju mi u savremenom svijetu manje ili više uživamo (iako i danas postoje države i režimi koji negiraju ova osnovna ljudska prava). Sloboda koju danas posjedujemo, ipak nije uvijek bila prisutna, za nju su se borile generacije umjetnika, naučnika i filozofa, koji su svojim postupcima, razmišljanjima i djelima utabavali put individualnoj slobodi izražavanja, koja opet omogućava i slobodu u stvaranju umjetničkih djela. Napredak tehnologije je omogućio dostupnost svih vrsta umjetnosti mnogo široj populaciji, nego što je to bio slučaj

u prošlosti. Neko može biti mišljenja da je to dovelo do „opadanja“ kvaliteta umjetničkih djela, međutim lako je uvidjeti da sa slobodom mišljenja i izražavanja mi posjedujemo i slobodu izbora. Drugi argument koji možemo navesti u odbranu ove teze jeste i argument o nužnosti cjelovitosti umjetničkih djela. Pod ovim podrazumijevam nemogućnost prenošenja stvarne poruke umjetnika kroz djelo, ukoliko je ono ili neki dio djela cenzurisano. Da li uopšte možemo zamisliti „Braću Karamazove“ Dostojevskog ukoliko bi cenzurirali ateističke stavove Ivana Karamazova ili poznatu numeru Black Sabbath-a „War Pigs“ ukoliko bi cenzurirali djelove u kojima se kritikuje rat? Moramo se složiti da bi ova umjetnička djela izgubila poruku koju umjetnik šalje kroz njih. U prilog tezi da ne smijemo dozvoliti cenzuru umjetničkih djela možemo dodati i često opravdanu kritiku društva, uređenja, kao i prilika u kome se određeno djelo stvara. Od Aristofanovih komedija, satira Domanovića, Nušićevih drama, pa do antiutopijskih djela Orvela možemo primjetiti opravdanu kritiku vremena u kome je djelo napisano. Naravno, ja sam naveo primarno književna djela, ali isto se odnosi i na ostale vidove umjetnosti. U vremenima nepravde upravo umjetnici kroz umjetnička djela daju konstruktivnu kri-

¹ Udruženje za promovisanje kulture i mišljenja Sofia tradicionalno organizuje takmičenje u pisanju argumentativnih eseja iz filozofije, povodom Međunarodnog dana filozofije koji se obilježava trećeg četvrtka u novembru. Takmičenje se odvija uz podršku Ministarstva za prosvjetu i kulturu Republike Srpske. Takmičenje se odvija putem Konkursa za najbolji filozofski esej, na kojem mogu učestvovati srednjoškolci i studenti Bosne i Hercegovine, a drugo mjesto i novčanu nagradu od 150,00 konvertibilnih maraka za 2022. godinu osvojio je Marko Pavlović, student druge godine Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, Studijski program Filozofija.

tiku, koja ostaje i budućim generacijama. Treba navesti da ne moraju nužno sva umjetnička djela da nose određenu kritiku ili uopšte analizu društvenih prilika, međutim moramo priznati da kada je posjeduju, ona se daleko čuje. Najčešće zbog ove kritike države, državnog uređenja ili opštih prilika u društvu i dolazi do cenzure umjetničkih djela. Umjetnička djela imaju moć da preokrenu stanje u državi, sjetimo se samo romana M. Gorkog „Mati“ ili Gojine slike „treći maj 1808.“. Kao što vidimo, umjetnička djela „oslikavaju“ jedan period u istoriji. Na taj način ona osvještavaju savremenike, a za buduće generacije ostavljaju jednu, možda subjektivnu, ali svakako ne manje važnu verziju istorije i događaja u kojima konkretni umjetnik živi. Ova slika istorije i istorijskih događaja se često ne poklapa sa opšteprihvaćenom istorijom, ali to ne mora nužno da znači da je pogrešna, jer nam je poznata izreka „Istoriju pišu pobjednici“. Posmatrano iz drugog ugla, umjetnost nam priča sudbinu pojedinca, grupe ili čitavog čovječanstva sa jedne ljudske strane, bez hladnih objektivističkih verzija prošlosti. Na ovom mjestu, moram se osvrnuti na jednu možda i opravdanu kritiku slobode, na jedan argument u prilog eventualnoj cenzuri umjetnosti. Mi umjetnička djela većinom pripisujemo službi čovječanstva, ona nam prikazuju „istinu“, pričaju pojedinačne priče i želje ljudi u jednom vremenu, međutim šta da radimo sa umjetničkim djelima koja su u službi države ili određenog uvjerenja, pogotovo ako se kasnije ispostavi da su ta djela na pogrešnoj strani istorije? Kao primjer navodim Treći Rajh. Većina nas će se složiti da je Treći Rajh propast koja je zadesila dvadeseti vijek, ali šta da radimo sa filmovima, knjigama, slikama i ostalim umjetničkim djelima Trećeg Rajha? Da li da ih prosto odbacimo kao propagandu ili da ih posmatramo kao umjetnost? Ovaj problem možemo donekle prevazići ako zahtjevamo da umjetnička djela budu utemeljena u moralnim vrlinama, da svako djelo nosi neku moralnu poruku i da se na taj način distancira od perioda u kome je nastalo. Naravno ovim smo ograničili slobodu izražavanja umjetnika, tako da smo na neki način cenzurirali djelo. Postoji i drugi put, ali on podrazumijeva da umjetnička djela posmatramo bez moralne poruke koju ona šalju, pri čemu bi kriterijum umjetnosti morao da bude utemeljen u samom vidu umjetnosti. Postoji još jedan kontraargument koji je u temelju veoma sličan gore navedenom. Ovaj kontraargument potiče još iz doba antike, tačnije od filozofa Platona i njegovog djela

„Država“. Kada Platon u svojoj viziji idealne države stvara tri staleža: zemljoradnike i zanatlije, vojnike i one koji upravljaju (mudrace, filozofe), umjetnici su smješteni u najniži stalež, možemo čak kazati i ispod trećeg staleža. Da bismo shvatili ovakvu naizgled, nepravednu, odluku, moramo pojasniti dvije stvari: Platonovu teoriju saznanja i Platonov odnos prema umjetnosti u kontekstu etike. Zbog teme ovog eseja, ukratko ću samo objasniti njegovu teoriju saznanja. Pošto su za Platona najviši uzori stvarnosti ideje, tačnije mogli bi reći da su one same suština svih materijalnih stvari, za njega spoznavanje ideja predstavlja najvišu aktivnost Uma. Shodno tome, filozofi pošto se bave saznavanjem ideja, zauzimaju najvišu poziciju u hijerarhiji. Niži stepen od ideja, jesu sve materijalne stvari, tačnije sve ono što vidimo i što se nalazi oko nas, treba napomenuti da su te stvari podvostručenje ili kopije samih ideja. Umjetnici pošto za cilj svoje umjetnosti najčešće imaju stvari koje postoje ili koje su nekad postojale (misli se na vajara, slikare i donekle i pjesnike) i pošto najčešće polaze od materijalnih stvari da bi dalje stvorili svoja djela, po Platonu čine kopiju kopije. Naravno ovaj argument ima smisla jedino, ako vjerujemo, u postojanje ideja u Platonovom smislu. Drugi kontraargument Platona, po kome on kritikuje umjetnost, jeste upravo etičke prirode: po mom shvatanju, Platon tvrdi da umjetnost (konkretno podražavalačka) ima moć da u ljudima izazove emocije koje nisu po Platonu dobre ni poželjne. Pored toga, pošto su česte teme tadašnjih pjesnika olimpski bogovi, ponekad prikazani u negativnom kontekstu, Platon je mišljenja da to umanjuje Dobrotu bogova, pa zbog toga i kritikuje umjetnike. Naravno, ne smijemo zaboraviti da Platon govori o idealnoj državi, u kojoj vlada „božanska“ pravda, gdje svako zauzima mjesto koje mu pripada po zaslugi. Doista, u takvoj državi možda i nema potrebe za umjetnošću, koja nastaje iz surovosti života (jer Platon dozvoljava „lijepu“ i „dobru“ umjetnost), ali kako mi ne živimo u idealnoj državi ne možemo prihvatiti Platonovu kritiku umjetnosti kao nešto opravdano nezavisno od njegove filozofije. Treba primjetiti da iako Platonova kritika demokratije, ima mnogo valdinih teza, ipak zahvaljujući slobodi u polisu mi i danas možemo čitati Platonova, Aristotelova, i djela mnogih drugih antičkih filozofa, koja su ostala sačuvana do danas. Samo zahvaljujući uvažavanju i toleranciji različitih mišljenja mi i danas možemo uživati u mudrosti i umjetnosti antike. Poslije izlaganja argu-

menata i kontraargumenta vidimo, da iako na prvu pomisao cenzura umjetnosti je nešto izričito negativno, što ne doprinosi poboljšanju ljudskog života, ako zađemo dublje u problem, možemo zauzeti stav da postoje umjetnička djela koja negativno utiču na život pojedinca. Ipak, ako smo iskreni prema sebi, mislim da većina nas prije bira individualnu slobodu, pa čak ako bi to značilo i potencijalno negativne efekte koji mogu da se prikažu, jer je mogućnost izbora ipak na nama. Ovdje se može prigovoriti da ova odluka ima sebične tendencije, ali ja ipak i dalje smatram da je sloboda mišljenja i izražavanja ipak vrijednija od nekog pokušaja nametanja zajedničke vrline ili uređenja na štetu individualne slobode (mislim da i propali projekti socijalizma govore tome u prilog). Čini se da takvi „idealistički“ projekti mogu samo da opstanu u teoriji, dok ipak u praksi, zbog obima pojedinaca koje obuhvataju, a koji imaju različita mišljenja, oni kad tad završavaju neslavno. Naravno ukoliko odbacimo svaku vrstu cenzure, ne neki način, uklanjamo i filter, pa je tako velika odgovornost na pojedincu i kao umjetniku, a i kao onome ko uživa u toj umjetnosti da izabere ono što je stvarno vrijedno i u umjetničkom i u etičkom smislu. Što se tiče same cenzure, mislim da ona sa novim tehnologijama u tradicionalnom smislu riječi polako nestaje (u smislu suz-

bijanja samog djela umjetnika, jer internet omogućava trajno čuvanje informacija, pa tako i samog umjetničkog djela). Sa druge strane, tehnologije omogućavaju i razvijanje novih oblika cenzure, koja se sada više fokusira na širenje dezinformacija i laži i na taj način širenja propagande i svođenja suprotnih stavova na apsurdne, nego na samo suzbijanje konkretnih stavova. Na taj način nastaje jedna vrsta relativnosti, koja postaje nova vrsta cenzure, barem po mom mišljenju.

Na kraju preostaje da se vratimo na tezu postavljenu u uvodu: i dalje smatram da je stav da ne smijemo dozvoliti bilo kakvu cenzuru umjetničkog djela ipak ispravniji od stava da cenzurišemo djela na osnovu nekih vrijednosti koje su, po mom mišljenju, zavisne od vremena u kome se postavljaju. Čini mi se da je jedini način da napredujemo, ali i opstanemo kao čovječanstvo u toleranciji i uvažavanju suprotnih stavova, sa kojima se ne moramo nužno slagati. Osjećam odgovornost da još dodam i opazanje da iako je ovaj stav u teoriji opšteprihvaćen, ipak mi se čini, da je barem u državi u kojoj živimo, ali i u globalnoj situaciji u kojoj se nalazimo, ponekad samo „mrtvo slovo na papiru“ dok u praksi vlada ipak određen nivo cenzure, prisutan u svim porama društva.